

NVO Handreiking voor pedagogen in het onderwijs

Praktische informatie over beroepsethische
vragen van pedagogen op scholen en
in samenwerkingsverbanden

Voorwoord

Deze handreiking¹ geeft antwoord op veel gestelde vragen van pedagogen in het onderwijs o.a. over: het beroepsgeheim, dossiervorming, bewaartermijnen, toestemmingsvereiste voor hulp en onderzoek en de positie van ouders.

De belangrijkste bron voor de antwoorden op de vragen in deze handreiking is de NVO Beroepscode die op alle NVO pedagogen van toepassing is. Ook zijn uitspraken van de NVO tuchtcolleges gebruikt waarin de bepalingen van de NVO Beroepscode nader worden uitgewerkt.

Dat een pedagoog de NVO Beroepscode volgt, is voor leerlingen, ouders én school van belang omdat daardoor duidelijk is dat de pedagoog volgens de normen van de beroepsgroep werkt en daarop ook (tuchtrechterlijk) kan worden aangesproken.

Voor het beroepsmatig handelen van pedagogen is vaak toestemming van ouders en leerlingen² nodig. Het toestemmingsvereiste voor hulp, ondersteuning en onderzoek heeft tot doel om ouders en leerlingen maximaal te betrekken bij de ondersteuning en het diagnostisch onderzoek. De ervaring leert dat het werk van pedagogen effectiever is als daarvoor voldoende draagvlak bestaat bij de ouders.

Zo bezien is het vragen en krijgen van toestemming voor ondersteuning en onderzoek en voor het delen van informatie, niet alleen een juridische bepaling die moet worden nageleefd, maar vooral een inhoudelijke voorwaarde voor goede ondersteuning aan leerlingen. Want dit toestemmingsvereiste heeft tot doel om het vertrouwen van ouders en leerlingen te houden. Zij moeten zich t.o.v. de pedagoog open uit kunnen spreken, ook over hun eventuele zorgen en problemen, in het vertrouwen dat wat zij met de

NVO Beroepsethische Helpdesk

NVO-leden die beroepsethische vragen hebben naar aanleiding van een casus, of die willen overleggen over een ethisch dilemma, kunnen gebruik maken van de NVO Beroepsethische Helpdesk. Zie voor het mailadres, het telefoonnummer en de tijden van het telefonisch spreekuur <https://www.nvo.nl/contact/spreekuren.aspx>

¹ Deze handreiking is gemaakt in nauw overleg met het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP). Een nagenoeg identieke versie van de handreiking is voor psychologen beschikbaar bij het NIP.

² Zie voor de positie van leerlingen van verschillende leeftijden vraag 38, 39 en 40.

Inhoudsopgave

Begripsbepalingen	5	Toestemming voor hulp, observatie en diagnostisch onderzoek.....	9
1. Geldt de NVO Beroepscode ook voor pedagogen in het onderwijs?.....	6	17. Is voor ieder onderzoeks- of ondersteuningstraject toestemming nodig?.....	9
2. Maakt het voor het naleven van de NVO Beroepscode uit welke functie of rol de pedagoog vervult op school of in het samenwerkingsverband?.....	6	18. Heeft een pedagoog toestemming van de ouders nodig als hij op verzoek van school een leerling in de groep of in de klas observeert?	9
3. Is de pedagoog gebonden aan de NVO Beroepscode als hij als intern begeleider werkzaam is op een school of in een samenwerkingsverband?	6	19. Heeft een pedagoog toestemming van de ouders nodig als hij een klas of een groep leerlingen observeert om de docent te adviseren of te begeleiden?	9
4. Hoe om te gaan met de NVO Beroepscode als een pedagoog als intern begeleider en als pedagoog aan een school of een samenwerkingsverband verbonden is?.....	6	20. Is er toestemming nodig als een pedagoog diagnostisch onderzoek doet bij alle leerlingen in een klas of groep?	9
5. Maakt het voor het naleven van de NVO Beroepscode uit of de pedagoog in dienst is van de school of het samenwerkingsverband?	6	21. Mogen ouders een diagnostisch onderzoek weigeren als de school de opdrachtgever is?.....	9
6. Op school gelden op sommige punten andere privacyregels. Hoe daarmee om te gaan?	6	22. Kan bij het vragen van toestemming voor een diagnostisch onderzoek meteen ook toestemming worden gevraagd voor het delen van de resultaten van dit onderzoek met de school?....	9
Beroepsgeheim/toestemming voor informatie delen	7	23. Geldt het blokkeringsrecht van ouders ook als de school of de gemeente de opdrachtgever van het diagnostisch onderzoek is?	9
7. Heeft een pedagoog toestemming nodig voor intern overleg over een leerling?	7	24. Hoe om te gaan met het blokkeringsrecht als de school het onderzoek betaalt?	9
8. Heeft een pedagoog toestemming nodig als een docententeam of een intern begeleider hem uitnodigt voor een overleg over een of meer leerlingen?	7	25. Mag een ouder iets aan de rapportage naar aanleiding van het diagnostisch onderzoek veranderen voordat dit naar school gaat?	10
9. In de schoolgids staat de volgende tekst: 'In het kader van een goede begeleiding van onze leerlingen voeren wij soms overleg met een jeugdarts, een pedagoog of een andere deskundige. Wij doen dit als we menen dat dit overleg in het belang van de leerling noodzakelijk is. Mocht u bezwaar hebben tegen dit type overleg, dan kunt u ons dat telefonisch, schriftelijk of digitaal laten weten'. Als ouders geen bezwaar maken, mag een pedagoog er dan vanuit gaan dat de ouders hem toestemming hebben geven voor overleg met de school?	7	26. Hebben ouders het recht om hun mening of hun visie aan het verslag of aan de resultaten toe te voegen?	10
10. Is er voldoende toestemming als de school aan het begin van ieder schooljaar aan ouders vraagt om een toestemmingsverklaring te tekenen?	7	27. Mag de pedagoog een uitzondering op het blokkeringsrecht maken?.....	10
11. Is mondelinge toestemming voldoende?	7	28. Mag de school gegevens van een leerling die zij van de pedagoog ontvangt, opnemen in het leerlingdossier?	10
12. Hoe lang is de gegeven toestemming geldig?.....	7	29. Mag de pedagoog gegevens over een leerling verstrekken ten behoeve van het onderwijskundig rapport dat de school opmaakt als de leerling naar een andere school gaat?	10
13. Kunnen ouders hun toestemming weer intrekken?	8	Dossiervorming	11
14. Mag de school namens de pedagoog toestemming vragen voor het voeren van overleg of het verstrekken van informatie?	8	30. Waar legt de pedagoog de gegevens van leerlingen vast over ondersteuning, observaties en diagnostische onderzoeken?	11
15. Wat betekent het voor het verstrekken van informatie en voor het vragen van toestemming als de pedagoog een 'meldrecht' heeft?	8	31. Hoe lang worden de dossiers van de pedagoog bewaard?	11
16. Er geldt geen meldrecht voor het verstrekken van informatie of het voeren van overleg op school. Betekent dit dat de pedagoog nooit met de school kan overleggen zonder toestemming van de ouders?	8	32. Behoren ruwe onderzoekgegevens tot het dossier?.....	11
		33. Behoren beeld- en geluidsopnamen van een leerling tot het dossier?.....	11

Samenwerkingsverband passend onderwijs 12

- 34. Heeft een pedagoog van het samenwerkingsverband toestemming nodig van de ouders voor diagnostisch onderzoek? 12
- 35. Hebben ouders blokkeringsrecht bij de onderzoeken in het kader van passend onderwijs? 12
- 36. Is er toestemming van de ouders nodig voor het ontwikkelingsperspectief? 12
- 37. Mag het samenwerkingsverband informatie die de pedagoog heeft verstrekt aan het samenwerkingsverband doorgeven aan de (nieuwe) school van de leerling? 12

Positie van ouders en jeugdigen 13

- 38. Vanaf welke leeftijd oefent een leerling zelf zijn rechten uit? 13
- 39. Gelden de leeftijdsgrenzen ook als een leerling een verstandelijke beperking of een achterstand in zijn ontwikkeling heeft? 13
- 40. De school hanteert andere leeftijdsgrenzen dan de pedagoog, hoe kan dat? 13
- 41. Wat is het verschil tussen een ouder en een wettelijk vertegenwoordiger? 13
- 42. Hoe te handelen als een van de ouders toestemming geeft en de andere ouder weigert? 14
- 43. Hoe te handelen als een leerling tussen twaalf en zestien jaar zijn toestemming geeft maar zijn ouders weigeren? 14
- 44. Mag de pedagoog zonder toestemming een professionele relatie met een jeugdige aangaan in verband met zwaarwegende belangen van de leerling? 14

Overige vragen 15

- 45. Wat is de betekenis van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) voor pedagogen en voor de NVO beroepscode? 15
- 46. Is het verzenden van gegevens over individuele leerlingen via email toegestaan? 15
- 47. Welke regels gelden er voor pedagogen voor het gebruik van Whats App? 15
- 48. Wat kan de pedagoog voor school doen als school van een leerling, na terugkeer uit een tussenvoorziening, eist dat hij medicijnen gebruikt om zijn concentratie en rust te bevorderen, terwijl de ouders en de leerling deze medicijnen niet wensen? 15

Begripsbepalingen

Cliëntstelsysteem: De persoon of personen met wie de leerling in gezinsverband leeft of heeft geleefd en/of de persoon of personen met wie de cliënt in een nauwe persoonlijke betrekking staat.

Diagnostisch onderzoek: verzamelterm voor alle onderzoeksmiddelen en -instrumenten die orthopedagogen inzetten om gedrags- en leerkenmerken van een leerling te bepalen en de samenhang met omgevingsfactoren in kaart te brengen, om zo uitspraken te kunnen doen in het kader van de advisering over ondersteuning, behandeling en begeleiding.

Leerling de persoon met wie de pedagoog een professionele relatie aangaat door hem ondersteuning te bieden of door diagnostisch onderzoek te doen, daaronder ook verstaan de leden van het cliëntstelsysteem van de leerling op wie de ondersteuning of het onderzoek zich mede richt. Zie voor de positie van leerlingen van verschillende leeftijden vraag 38.

Ouder: Voor zover niet anders vermeld wordt met de term 'ouders' in deze handreiking bedoeld op de gezaghebbende ouders van de leerling en in het geval er geen gezaghebbende ouders zijn, op de voogd van de leerling die het gezag over hem uitoefent. Zie voor de positie van ouders en leerlingen de vragen 38 tot en met 44 van deze handreiking.

Pedagoog: Lid van de NVO.

Rapportage: verzamelterm voor alle vormen waarin de pedagoog, afgestemd op de vraagstelling, verslag doet van zijn bevindingen en waarin hij op basis van deze bevindingen conclusies trekt en adviezen geeft.

1. **Geldt de NVO Beroepscode ook voor pedagogen in het onderwijs?**

De NVO beroepscode geldt onverkort voor pedagogen in het onderwijs.

2. **Maakt het voor het naleven van de NVO Beroepscode uit welke functie of rol de pedagoog vervult op school of in het samenwerkingsverband?**

Pedagogen zijn in alle functies en rollen op school gebonden aan de NVO Beroepscode. Voor alle pedagogen, ongeacht hun rol of functie, geldt bijvoorbeeld dat ze geen taken op zich nemen waarvoor ze de expertise missen, dat ze geen conflicterende rollen op zich nemen en dat ze door hun handelen het vertrouwen in de beroepsgroep niet beschadigen.

Een groot deel van de bepalingen in de NVO Beroepscode, bijvoorbeeld over het vragen van toestemming, het dossier en de geheimhouding, richten zich specifiek op de situatie waarin een pedagoog een professionele relatie aangaat met een leerling, bijvoorbeeld als hij hem begeleiding, ondersteuning of behandeling biedt, of als hij diagnostisch onderzoek doet.

3. **Is de pedagoog gebonden aan de NVO Beroepscode als hij als intern begeleider werkzaam is op een school of in een samenwerkingsverband?**

Ja want, zoals bij vraag 2 al is gezegd, pedagogen zijn in alle functies gebonden aan de NVO Beroepscode. Pedagogen nemen, ook in de functie van intern begeleider, geen taken op zich waarvoor ze de expertise missen, vervullen geen conflicterende rollen en vragen toestemming aan ouders en leerlingen als zij informatie uit ondersteunende en hulpverlenende gesprekken met anderen willen delen. Ook voor extern overleg, bijvoorbeeld met een lokaal team, een huisarts of een therapeut, is toestemming nodig van de ouders. Gaat de pedagoog in de rol van intern begeleider een hulp- of ondersteuningstraject aan met een leerling, dan is daarvoor eveneens toestemming nodig van de ouders.

Een intern begeleider heeft géén toestemming nodig voor:

- overleg met docenten over individuele leerlingen;
- observatie van leerlingen om zo de docenten te kunnen adviseren over de omgang met deze leerling en over de gewenste ondersteuning;
- Het afnemen van tests om de (voortgang in) de leerresultaten van een leerling vast te stellen zoals AVI leestoetsen en rekentoetsen.

In al deze gevallen geldt dat er zo spoedig mogelijk contact wordt gezocht met de ouders als uit een overleg, een observatie, een traject of een test (nieuwe) zorgen ontstaan over de leerresultaten of het gedrag van een leerling.

4. **Hoe om te gaan met de NVO Beroepscode als een pedagoog als intern begeleider en als pedagoog aan een school of een samenwerkingsverband verbonden is?**

Van belang bij zo'n dubbelrol is vooral dat de pedagoog zich bewust is van zijn rol en rolvast is. De taken van de intern begeleider kunnen worden uitgevoerd op basis van de beschrijving bij vraag 3. Om de rollen goed uit elkaar te houden, zijn heldere taakomschrijvingen voor beide functies nodig zodat het voor de pedagoog zelf en voor de school duidelijk is vanuit welke rol de pedagoog handelt.

5. **Maakt het voor het naleven van de NVO Beroepscode uit of de pedagoog in dienst is van de school of het samenwerkingsverband?**

Nee, dat is niet van belang. De NVO Beroepscode geldt altijd, ongeacht of de pedagoog in dienst is van de school of het samenwerkingsverband of extern wordt ingehuurd.

6. **Op school gelden op sommige punten andere privacyregels. Hoe daarmee om te gaan?**

Ook een school is gebonden aan privacywetgeving maar deze is op sommige punten anders vanwege de wettelijke taken en bevoegdheden van de school. Een pedagoog volgt de NVO Beroepscode en kan daar ook tuchtrechtelijk op worden aangesproken.

Als er binnen de school vragen zijn over de werkwijze van de pedagoog, is het vooral van belang dat de pedagoog uitlegt wat het doel is van 'zijn' privacyregels: ouders en leerlingen betrekken bij de noodzaak van ondersteuning en diagnostisch onderzoek om zo draagvlak bij hen te creëren. Zie hierover ook vraag 7.

Beroepsgeheim/toestemming voor informatie delen

7. Heeft een pedagoog toestemming nodig voor intern overleg over een leerling?

Ja, want het beroepsgeheim geldt voor de pedagoog ook binnen de school. Bijvoorbeeld als de pedagoog de uitkomsten van een diagnostisch onderzoek met docenten en andere onderwijsmedewerkers op school wil bespreken. Niet alleen vanwege de wettelijke regels over het beroepsgeheim maar vooral ook inhoudelijk is het belangrijk om leerlingen en ouders zoveel mogelijk te betrekken bij deze gesprekken en overleggen op school. onder het motto 'niet praten over maar praten met'. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat het tijdig betrekken van ouders een positieve invloed heeft op schoolresultaten van leerlingen.

NB: Als de pedagoog geconsulteerd wordt op basis van anonieme gegevens van de leerling, is geen toestemming nodig. Anoniem moet wel echt anoniem zijn. Het gaat er niet alleen om dat de naam van de leerling niet genoemd wordt, maar dat ook andere specifieke informatie achterwege blijft waardoor de leerling herkend zou kunnen worden.

8. Heeft een pedagoog toestemming nodig als een docententeam of een intern begeleider hem uitnodigt voor een overleg over een of meer leerlingen?

Ja, ook dan geldt het toestemmingsvereiste. Voor de hand ligt dan dat de school contact zoekt met de ouders en hen uitlegt waarom men hun kind wil bespreken, wie er bij dit overleg aanwezig zijn en hen dan ook namens de pedagoog, om toestemming vraagt.

9. In de schoolgids staat de volgende tekst: 'In het kader van een goede begeleiding van onze leerlingen voeren wij soms overleg met een jeugdarts, een pedagoog of een andere deskundige. Wij doen dit als we menen dat dit overleg in het belang van de leerling noodzakelijk is. Mocht u bezwaar hebben tegen dit type overleg, dan kunt u ons dat telefonisch, schriftelijk of digitaal laten weten'. Als ouders geen bezwaar maken, mag een pedagoog er dan vanuit gaan dat de ouders hem toestemming hebben gegeven voor overleg met de school?

Nee, met deze mededeling wordt geen toestemming gevraagd en gegeven, want ouders weten helemaal niet of en wanneer er overleg is over hun kind. Toestemming moet gericht worden gevraagd. Dit wil zeggen dat er pas toestemming wordt gevraagd als het voor een bepaalde leerling nodig is om te overleggen. De school legt ouders dan eerst uit waarom men overleg nodig vindt, wie er aan het overleg mee doen en wat er besproken zal worden,

voordat de toestemming wordt gevraagd. Het vragen van expliciete specifieke toestemming is verplicht op grond van de wet en de beroepscode

10. Is er voldoende toestemming als de school aan het begin van ieder schooljaar aan ouders vraagt om een toestemmingsverklaring te tekenen?

Nee, want ook deze toestemming wordt te algemeen gevraagd op een moment dat nog niet duidelijk is of een leerling zal worden besproken en wie er bij dat overleg aanwezig zullen zijn.

11. Is mondelinge toestemming voldoende?

Ja, ook een mondeling of telefonisch gegeven toestemming is geldig. In dat geval is het van belang dat de pedagoog een aantekening maakt in het dossier zodat duidelijk is wie, waarvoor toestemming heeft gegeven en wanneer dat is gebeurd.

NB: Een zorgvuldige aantekening van de pedagoog in het dossier geldt als 'bewijs' van de gegeven toestemming in klacht- en tuchtzaken, ook als de ouders later zouden zeggen dat ze geen toestemming hebben gegeven.

12. Hoe lang is de gegeven toestemming geldig?

Dat is in het algemeen niet te zeggen. Het ligt er aan waarvoor de toestemming is gevraagd. Is meteen al duidelijk dat er in de loop van een ondersteuningstraject regelmatig afstemming en overleg tussen de pedagoog en de internbegeleider en/of de docent nodig is, dan is één keer toestemming vragen voor dit terugkerend overleg voldoende en is het niet nodig om telkens opnieuw toestemming te vragen. Is toestemming gevraagd voor een duidelijk eenmalig contact of overleg, dan is voor een vervolg wel opnieuw toestemming nodig. Ook als het onderwerp verandert is het van belang om eerst weer contact met de ouders te zoeken. Is bijvoorbeeld toestemming gevraagd voor overleg over taalvaardigheden en wil de pedagoog nu zijn zorgen over de thuissituatie van de leerling met de school bespreken, dan zoekt de pedagoog eerst contact met de ouders.

Wie twijfelt of een bepaald overleg onder de gegeven toestemming valt, kan dit aan de hand van de volgende vraag vaststellen: als ouders tijdens het overleg onaangekondigd binnen zouden komen lopen, zouden ze dan verrast zijn door het overleg of door het onderwerp dat besproken wordt omdat ze daar niets van weten? In alle gevallen waarin de ouders verrast zouden zijn, is het nodig om (opnieuw) toestemming te vragen. Deze

vuistregel geldt ongeacht of er mondeling, schriftelijk of digitaal informatie wordt uitgewisseld.

13. Kunnen ouders hun toestemming weer intrekken?

Ja, ouders die toestemming hebben gegeven, kunnen hun toestemming te allen tijde weer intrekken. Het overleg dat eerder is gevoerd kan daarmee niet ongedaan gemaakt worden, wel is duidelijk dat er geen nieuw overleg meer kan worden gevoerd op basis van de eerder gegeven toestemming.

NB: Meteen bij het vragen van toestemming, behoren ouders er op te worden gewezen dat zij hun toestemming weer in kunnen trekken. Daarbij wordt ook uitgelegd wat de ouders daarvoor moeten doen³.

14. Mag de school namens de pedagoog toestemming vragen voor het voeren van overleg of het verstrekken van informatie?

Ja, dit kan op voorwaarde dat de pedagoog zich er van vergewist dat het vragen van toestemming zorgvuldig en volgens de eisen van deze handreiking verloopt: geen algemene toestemmingsverklaringen, maar gericht toestemming vragen als er feitelijk behoefte is aan overleg, ouders eerst informeren over het doel en de deelnemers voordat de toestemming wordt gevraagd en ouders wijzen op hun recht om de gegeven toestemming weer in te trekken.

NB: Als de school (ook) namens de pedagoog toestemming heeft gevraagd, maakt de pedagoog daarvan een aantekening in het dossier waaruit blijkt dat de school namens de pedagoog toestemming voor de informatieverstrekking of het overleg heeft gevraagd en wanneer dat is gebeurd.

15. Wat betekent het voor het verstrekken van informatie en voor het vragen van toestemming als de pedagoog een 'meldrecht' heeft?

Een meldrecht wil zeggen dat de pedagoog geen toestemming nodig heeft om informatie te verstrekken. Deze meldrechten gelden voor het verstrekken van relevante informatie aan:

- Veilig Thuis, voor het doen van een melding én voor het desgevraagd verstrekken van informatie aan Veilig Thuis,
- De Raad voor de Kinderbescherming, voor het desgevraagd verstrekken van informatie aan de Raad;
- De jeugdbeschermer / gezinsvoogd die wordt benoemd als de rechter een leerling onder toezicht van een gecertificeerde instelling heeft gesteld⁴.

NB: De NVO Beroepscode vraagt van de pedagoog dat hij, voordat hij van zijn meldrecht gebruik maakt, contact zoekt met de ouders om hen te informeren over wat hij gaat bespreken. Zo zijn de ouders op de hoogte en kunnen zij ook hun visie geven die de pedagoog eventueel bij zijn informatieverstrekking of het overleg kan betrekken. Informatie verstrekken op grond van een meldrecht zonder dat de pedagoog daarover vooraf overleg heeft gevoerd met de ouders en/of de leerling is alleen bij wijze van hoge uitzondering mogelijk als door het contact gevaar voor de leerling, voor de pedagoog of voor een ander kan ontstaan.

16. Er geldt geen meldrecht voor het verstrekken van informatie of het voeren van overleg op school. Betekent dit dat de pedagoog nooit met de school kan overleggen zonder toestemming van de ouders?

De NVO Beroepscode⁵ biedt pedagogen als laatste middel, als toestemming echt niet mogelijk blijkt én het verstrekken van informatie of het voeren van overleg dringend nodig is, de mogelijkheid om het beroepsgeheim te verbreken en toch te overleggen of informatie te verstrekken. Het gaat om situaties waarin de pedagoog klem zit tussen twee plichten: geheimhouding vanwege het ontbreken van toestemming én spreken omdat alleen zo zwaarwegende belangen van een leerling kunnen worden gediend.

Voorwaarden voor het doorbreken van de geheimhouding zijn:

- De pedagoog heeft zich ingespannen om toestemming te krijgen en heeft daarbij ook het belang beschreven dat de leerling heeft bij de informatieverstrekking;
- De pedagoog heeft afgewogen of het mogelijk is om aan de bezwaren van de ouders tegen (bepaalde onderdelen van) de informatieverstrekking tegemoet te komen;
- Verstrekken van de betreffende informatie is noodzakelijk vanwege zwaarwegende belangen van de leerling;
- De pedagoog heeft een afweging gemaakt tussen de belangen die de ouders hebben bij geheimhouding en de belangen die de leerling heeft bij het verstrekken van de informatie;
- De pedagoog voert vooraf collegiaal overleg met minimaal één collega;
- Als de pedagoog besluit om informatie te verstrekken, wordt alleen die informatie gegeven die noodzakelijk is in verband met de zwaarwegende belangen van de leerling;
- De ouders worden door de pedagoog geïnformeerd over de gegevensverstrekking of het overleg.

De pedagoog maakt een aantekening in het dossier waardoor duidelijk wordt dat aan de bovengenoemde voorwaarden is voldaan.

³ Het intrekingsrecht is opgenomen in de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) die ook bepaalt dat men de betrokkenen actief behoort te informeren over dit recht. Daarbij geldt dat intrekken gebeurt op de manier waarop toestemming kan worden gegeven. Is mondeling en schriftelijk toestemming geven mogelijk, dan kan de toestemming ook mondeling en schriftelijk worden ingetrokken.

⁴ Ten aanzien van de jeugdbeschermer / gezinsvoogd die de ondertoezichtstelling uitvoert, geldt voor de pedagoog een meldrecht als de pedagoog zelf het initiatief neemt tot het overleg. Ligt het initiatief bij de jeugdbeschermer / gezinsvoogd dan geldt voor de pedagoog een informatieplicht, voor zover de informatie waarover de pedagoog beschikt naar het oordeel van de pedagoog (eigen professionele afweging!) nodig is voor de uitvoering van de ondertoezichtstelling.

⁵ Art. 13 NVO Beroepscode

Toestemming voor hulp, observatie en diagnostisch onderzoek

17. Is voor ieder onderzoeks- of ondersteuningstraject toestemming nodig?

Ja, een pedagoog vraagt vooraf gericht toestemming aan de ouders voor ieder onderzoeks- of ondersteuningstraject. De pedagoog legt eerst uit wat het onderzoek of de ondersteuning inhoudt, welke vragen door het onderzoek moeten worden beantwoord en wat het doel daarvan is, voordat hij toestemming vraagt.

Ook voor deze toestemming geldt dat de ouders deze ook mondeling of telefonisch kunnen geven. De pedagoog maakt van de mondeling gegeven toestemming een aantekening in het dossier waaruit blijkt wie, wanneer voor welke vorm van ondersteuning of onderzoek toestemming heeft gegeven.

18. Heeft een pedagoog toestemming van de ouders nodig als hij op verzoek van school een leerling in de groep of in de klas observeert?

Ja, het toestemmingsvereiste geldt niet alleen voor diagnostisch onderzoek en ondersteuning maar ook als de school de pedagoog vraagt om een individuele leerling in de groep of in de klas te observeren.

19. Heeft een pedagoog toestemming van de ouders nodig als hij een klas of een groep leerlingen observeert om de docent te adviseren of te begeleiden?

Nee, dat is niet nodig als de observatie van de klas of de groep tot doel heeft de docent te begeleiden of te adviseren. De pedagoog legt na een dergelijke observatie geen aantekeningen vast in leerling dossiers maar maakt uitsluitend aantekeningen gericht op het adviseren van de docent. Zouden bij een pedagoog, tijdens een dergelijke observatie, zorgen ontstaan over het gedrag van een individuele leerling, dan zoekt de pedagoog na de observatie contact met de ouders om de bevindingen te bespreken en te bezien wat nodig is. De pedagoog legt in dit contact ook uit waarom hij de klas en de leerling observeerde zodat duidelijk is waarom de ouders niet eerder over de observatie hoorden. De pedagoog ziet er op toe dat hij bij het verstrekken van de informatie aan de ouders de privacy van de docent niet schaadt.

20. Is er toestemming nodig als een pedagoog diagnostisch onderzoek doet bij alle leerlingen in een klas of groep?

Ja, de pedagoog heeft toestemming van de ouders nodig ook als hij bij alle leerlingen in een bepaalde groep of klas diagnostisch onderzoek doet. De school kan deze toestemming namens de pedagoog aan de ouders vragen.

21. Mogen ouders een diagnostisch onderzoek weigeren als de school de opdrachtgever is?

Ja, voor diagnostisch onderzoek is toestemming van de ouders nodig, ongeacht wie de opdrachtgever is.

22. Kan bij het vragen van toestemming voor een diagnostisch onderzoek meteen ook toestemming worden gevraagd voor het delen van de resultaten van dit onderzoek met de school?

Nee, deze werkwijze is niet mogelijk. Ouders moeten namelijk eerst van de inhoud van de resultaten van het diagnostisch onderzoek op de hoogte zijn, voordat aan hen wordt gevraagd of de pedagoog de uitslag mag delen met de school. Ouders hebben namelijk een blokkeringsrecht. Dit wil zeggen dat zij de pedagoog toestemming moeten geven voor het delen van de uitslag met de school.

23. Geldt het blokkeringsrecht van ouders ook als de school of de gemeente de opdrachtgever van het diagnostisch onderzoek is?

Ja, het blokkeringsrecht van ouders geldt ook als een ander, zoals school, de opdrachtgever is.

24. Hoe om te gaan met het blokkeringsrecht als de school het onderzoek betaalt?

Ook in het geval dat de school het onderzoek betaalt, geldt het blokkeringsrecht van de ouders. De school heeft als financier van het onderzoek geen speciale rechten. Alleen met toestemming van de ouders (en in het geval van de uitzondering zoals beschreven bij vraag 27) kan de pedagoog de informatie uit het onderzoek aan school verstrekken.

25. Mag een ouder iets aan de rapportage naar aanleiding van het diagnostisch onderzoek veranderen voordat dit naar school gaat?

De pedagoog beslist welke informatie uit het onderzoeksrapport moet worden gedeeld met de school. Het zal niet altijd nodig zijn om het volledige rapport aan school toe te zenden, vaak kan bijvoorbeeld worden volstaan met de handelingsgerichte adviezen. Wat wel en niet met de school moet worden gedeeld beslist de pedagoog o.a. op basis van de vragen die de aanleiding vormden voor het onderzoek. De pedagoog is dus verantwoordelijk voor de inhoud van de rapportage. Als de ouders vragen om een verandering of om bepaalde informatie te schrappen, beslist de pedagoog of hij de school dan nog juist en volledig informeert. In sommige gevallen zal het zeker mogelijk zijn om aan de

wensen van de ouders tegemoet te komen, in andere gevallen raakt de aanpassing van de tekst de kern van de informatie die de school naar het oordeel van de pedagoog nodig heeft en zal de pedagoog dit verzoek moeten weigeren.

NB: Zeker als de ouders het niet met de uitkomsten van het diagnostisch onderzoek eens zijn, is het van belang om hun zienswijze in het verslag op te nemen. Zie hierover ook vraag 26.

26. Hebben ouders het recht om hun mening of hun visie aan het verslag of aan de resultaten toe te voegen?

Ja, ouders hebben het recht om in een apart onderdeel van de rapportage hun mening te geven en ook om eventueel aanvullende informatie aan de rapportage toe te voegen. Deze aanvulling komt voor rekening van de ouders. De pedagoog voegt deze eigen verklaring toe, ook als hij het niet eens is met de inhoud van de eigen verklaring.

27. Mag de pedagoog een uitzondering op het blokkeringsrecht maken?

Ja, in uitzonderlijke situaties kan de pedagoog, alles afwegend, beslissen om (een deel van) de uitkomsten van een diagnostisch onderzoek, toch bekend te maken, ook als ouders daarvoor geen toestemming geven. De NVO Beroepscode zegt⁶ dat dit is toegestaan 'in verband met zwaarwegende belangen van de leerling'. Voorwaarde is dat de pedagoog zich heeft ingespannen om toestemming van de ouders te krijgen o.a. ook door hen er op te wijzen hoe belangrijk het voor hun kind is dat school de resultaten van het diagnostisch onderzoek kent.

NB: Over een besluit om over het blokkeringsrecht heen te gaan en toch informatie te verstrekken, overlegt de pedagoog vooraf minimaal met één collega. De pedagoog legt in het dossier in een dergelijke situatie vast:

- welke bezwaren ouders maken tegen het bekend maken van de uitslag;
- op welke wijze de pedagoog heeft geprobeerd aan deze bezwaren tegemoet te komen
- op grond van welke argumenten de pedagoog meent dat bekend maken van de uitslag of de resultaten voor de leerling zo zeer van belang is dat dit opweegt tegen het recht van ouders om de uitslag te blokkeren;
- wat de uitkomst was van het collegiaal overleg;
- welke informatie aan school is verstrekt;
- op welke wijze en wanneer de ouders over het besluit van de pedagoog om toch informatie te verstrekken zijn geïnformeerd.

28. Mag de school gegevens van een leerling die zij van de pedagoog ontvangt, opnemen in het leerlingdossier?

Ja, als de pedagoog, met toestemming van de ouders, informatie over de leerling aan de school verstrekt, neemt de school deze informatie op in het leerlingdossier, voor zover de verstrekte informatie nodig is om de leerling goed onderwijs en goede begeleiding te geven.

NB: De pedagoog beperkt zich bij het verstrekken van informatie aan de school zo mogelijk tot handelingsgerichte adviezen, tenzij de pedagoog meent dat het noodzakelijk is om ook diagnostische informatie te geven.

29. Mag de pedagoog gegevens over een leerling verstrekken ten behoeve van het onderwijskundig rapport dat de school opmaakt als de leerling naar een andere school gaat?

Voor zover de pedagoog over informatie beschikt die de nieuwe school nodig heeft voor goed onderwijs en goede begeleiding, kan de pedagoog, met toestemming van de ouders, informatie verstrekken voor het onderwijskundig rapport. Meestal zal de informatie van de pedagoog bestaan uit handelingsgerichte adviezen die ook voor de nieuwe school van belang zijn om de leerling goed te begeleiden. Zo nodig kan ook diagnostische informatie worden verstrekt.

NB: Als de pedagoog al eerder, met toestemming van de ouders, informatie aan de school heeft verstrekt voor het leerlingdossier, mag deze informatie, door school ook worden gebruikt voor het onderwijskundig rapport. Daarvoor hoeft niet opnieuw toestemming te worden gevraagd.

⁶ Art. 40 NVO Beroepscode

Dossiervorming

30. Waar legt de pedagoog de gegevens van leerlingen vast over ondersteuning, observaties en diagnostische onderzoeken?

De pedagoog draagt er, in verband met het beroepsgeheim, zorg voor dat zijn aantekeningen niet toegankelijk zijn voor anderen in de school. Dat kan door eigen dossiers aan te leggen, of door te werken in een alleen voor de pedagoog toegankelijk deel van het registratiesysteem van de school.

31. Hoe lang worden de dossiers van de pedagoog bewaard?

De NVO Beroepscode⁷ noemt een bewaartermijn van 15 jaar⁸. De beroepscode biedt pedagogen die werkzaam zijn in het onderwijs ook de mogelijkheid om van deze bewaartermijn van vijftien jaar af te wijken en de bewaartermijn te volgen die op de school geldt voor de leerlingdossiers. De pedagoog kan de bewaartermijn die op de school geldt aanhouden als hij meent dat het langer bewaren van 'zijn' gegevens over de leerling niet zinvol is, nu deze hun context verliezen omdat de school de gegevens van de leerling vernietigt.

32. Behoren ruwe onderzoekgegevens tot het dossier?

Ja, de NVO Beroepscode⁹ bepaalt dat deze gegevens ook tot het dossier horen.

NB: Voor ruwe onderzoeksgegevens geldt, anders dan voor alle andere informatie in het dossier, dat deze gegevens wel ter inzage zijn, maar dat er géén kopie van wordt verstrekt¹⁰.

33. Behoren beeld- en geluidsopnamen van een leerling tot het dossier?

In principe wel. Een uitzondering geldt voor beeld- en geluidsopnamen die de pedagoog als tijdelijke, persoonlijke geheugensteun gebruikt om op basis daarvan een verslag te schrijven of aantekeningen te maken in het dossier. Deze gegevens worden gezien als persoonlijke werkaantekeningen, ze behoren niet tot het dossier. De pedagoog vernietigt deze gegevens nadat hij zijn aantekeningen in het dossier heeft gemaakt of zijn verslag heeft afgerond¹¹.

⁷ Art. 31 NVO Beroepscode

⁸ Deze termijn is ontleend aan de Wet inzake de geneeskundige behandelingsovereenkomst en de Jeugdwet. Op dit moment (augustus 2018) behandelt de Tweede Kamer een wetsvoorstel waardoor de bewaartermijn voor dossiers in deze beide wetten wordt verlengd tot twintig jaar. Als de wetswijziging wordt ingevoerd, geldt ook voor de NVO Beroepscode een bewaartermijn van twintig jaar, tenzij de pedagoog de bewaartermijn van de school aanhoudt.

⁹ Art. 31 lid 3 NVO Beroepscode

¹⁰ Art. 35 lid 2 NVO Beroepscode

¹¹ Art. 31 lid 3 NVO Beroepscode

Samenwerkingsverband passend onderwijs

34. Heeft een pedagoog van het samenwerkingsverband toestemming nodig van de ouders voor diagnostisch onderzoek?

Voor het antwoord op deze vraag moet onderscheid worden gemaakt tussen twee rollen van de pedagoog. De pedagoog als deskundig adviseur bij de besluitvorming over de TLV.

De wet bepaalt dat een samenwerkingsverband eerst advies inwint van een deskundige voordat het beslist over de afgifte van een toelaatbaarheidsverklaring. Heeft de pedagoog de rol van adviseur over een toelaatbaarheidsverklaring van een leerling, dan kan hij de tlv aanvraag inclusief de stukken bestuderen zonder dat hij daarvoor toestemming behoeft te vragen aan de ouders. De pedagoog heeft wel toestemming van de ouders nodig als hij zelf aanvullend onderzoek wil doen omdat hij voor zijn advies meer informatie nodig heeft dan is opgenomen in het dossier.

De pedagoog die over de afgifte van de TLV beslist heeft de pedagoog de rol van beslisser, dat wil zeggen dat de pedagoog op basis van mandaat van het samenwerkingsverband namens het samenwerkingsverband beslist over de afgifte van een toelaatbaarheidsverklaring, dan is voor het inzien van alle gegevens bij de aanvraag van de tlv, inclusief het uitgebrachte advies, geen toestemming nodig van de ouders. Alleen als de pedagoog zelf aanvullend onderzoek wil doen, heeft de pedagoog de toestemming nodig van de ouders.

35. Hebben ouders blokkeringsrecht bij de onderzoeken in het kader van passend onderwijs?

Ja, ook in geval van diagnostisch onderzoek in het kader van passend onderwijs heeft de pedagoog van het samenwerkingsverband toestemming van ouders nodig om het verslag of de resultaten aan het samenwerkingsverband bekend te maken¹².

36. Is er toestemming van de ouders nodig voor het ontwikkelingsperspectief?

Nee, de wet vraagt van de school dat ze op overeenstemming gericht overleg voert met de ouders over het ontwikkelingsperspectief. Verschillen de ouders en de school van mening en komen ze er niet uit, dan is het aan de school om te bepalen wat de beste uitstroombestemming voor de leerling is.

NB: Voor het 'handelingsdeel' van het ontwikkelingsperspectief, dit wil zeggen de individuele begeleiding van de leerling, is wél toestemming van ouders nodig.

37. Mag het samenwerkingsverband informatie die de pedagoog heeft verstrekt aan het samenwerkingsverband doorgeven aan de (nieuwe) school van de leerling?

Ja, als de pedagoog (namens de school) met toestemming van de ouders informatie over een leerling heeft verstrekt aan het samenwerkingsverband, dan heeft het samenwerkingsverband de bevoegdheid om deze informatie door te geven aan de (huidige of nieuwe) school van de leerling. Andersom geldt dezelfde regel. Een school mag informatie die de pedagoog met toestemming van de ouders aan de school heeft verstrekt, door verstrekken aan het samenwerkingsverband.

School en samenwerkingsverband beperken zich bij het aan elkaar verstrekken van informatie over een leerling tot die informatie die noodzakelijk is voor goed onderwijs, goede hulpmiddelen en passende ondersteuning voor de leerling.

¹² Zie voor de uitzondering op het blokkeringsrecht het antwoord bij vraag 27.

Positie van ouders en jeugdigen¹³

38. Vanaf welke leeftijd oefent een leerling zelf zijn rechten uit?

Voor pedagogen en andere hulpverleners gelden bij het vragen van toestemming en het uitoefenen van (dossier) rechten de volgende leeftijdsgrenzen:

- de ouders oefenen de rechten uit van leerlingen tot twaalf jaar;
- bij leerlingen tussen twaalf en zestien jaar oefenen de leerling zelf én zijn ouders de rechten van de leerling uit;
- leerlingen vanaf zestien jaar oefenen hun eigen rechten uit. Zie voor deze leeftijdsgrenzen ook de vragen 39 en 40.

39. Gelden de leeftijdsgrenzen ook als een leerling een verstandelijke beperking of een achterstand in zijn ontwikkeling heeft?

Is een leerling naar het oordeel van de pedagoog, bijvoorbeeld door een verstandelijke beperking of door een achterstand in zijn ontwikkeling, niet in staat tot het uitoefenen van zijn rechten, of om de gevolgen daarvan te overzien, dan worden de rechten uitgeoefend door de ouders van de leerling. Men noemt dit wilsonbekwaamheid.

Bij het vaststellen van wils(on)bekwaamheid gaat het om de volgende vragen:

- is de leerling in staat de relevantie informatie op te nemen?
- Begrijpt de leerling deze informatie en is hij in staat deze informatie te betrekken bij het uitoefenen van zijn rechten?
- Kan de leerling de gevolgen van zijn handelen overzien?

De pedagoog die vaststelt dat een leerling wilsonbekwaam is maakt daarvan een aantekening in het dossier en legt ook vast op basis waarvan hij tot dit oordeel is gekomen. Ook als een leerling wilsonbekwaam is en zijn ouders voor hem beslissen, betreft de pedagoog de leerling zo goed mogelijk bij te maken keuzes.

NB: Wilsonbekwaamheid kan afhankelijk zijn van de situatie. Zo zullen sommige leerlingen wel in staat zijn om de in eenvoudige taal beschreven uitslag van een diagnostisch onderzoek te begrijpen maar niet voldoende overzicht hebben om zelf een schoolkeuze te maken.

40. De school hanteert andere leeftijdsgrenzen dan de pedagoog, hoe kan dat?

Dat klopt, voor scholen geldt op dit punt andere wettelijke regels. Vaak geldt voor school de leeftijdsgrens van 16 jaar. Is een leerling nog geen 16 jaar oud, dan moet de school zich tot de ouders wenden, vanaf 16 jaar tot de leerling. Voor het inschrijven op een school geldt weer een andere leeftijdsgrens. Dit gebeurt tot het 18e jaar van de leerling door zijn ouders. Daarna doet hij dit zelf. Pedagogen in het onderwijs hanteren bij diagnostisch onderzoek, behandeling en hulp aan leerlingen en bij het uitoefenen van dossierrechten, de leeftijdsgrenzen van vraag 38.

41. Wat is het verschil tussen een ouder en een wettelijk vertegenwoordiger?

'Wettelijk vertegenwoordiger' is de juridische term voor degene die het gezag uitoefent over een minderjarige, dit wil zeggen over een leerling die nog geen achttien jaar oud is. In heel veel gevallen oefenen de ouders samen het gezag over hun kinderen uit. In dat geval zijn zij beiden de wettelijk vertegenwoordigers van hun kind. Soms oefent één ouder het gezag uit, dan is hij de wettelijk vertegenwoordiger.

Zijn beide ouders overleden, of heeft de rechter het gezag van beide ouders beëindigd, dan wijst de rechter een ander aan om het gezag over de minderjarige uit te oefenen. Deze persoon wordt de voogd genoemd. Na het overlijden van beide ouders wordt meestal iemand uit de familie- of vriendenkring door de rechter als voogd benoemd. Als de rechter bij wijze van kindbeschermingsmaatregel het gezag van beide ouders beëindigt, wijst de rechter een gecertificeerde instelling ('jeugdbescherming') aan als voogd. Een voogd heeft als wettelijk vertegenwoordiger van de leerling dezelfde positie als gezaghebbende ouders.

NB: Een jeugdbeschermer / gezinsvoogd heeft een andere positie dan de voogd. Een jeugdbeschermer / gezinsvoogd komt in beeld als de rechter een minderjarige onder toezicht stelt. De jeugdbeschermer/ gezinsvoogd wordt aangesteld om de ouders en de leerling te begeleiden en te ondersteunen en om de bedreigingen in de ontwikkeling van de leerling weg te nemen. De jeugdbeschermer / gezinsvoogd heeft geen gezag over de minderjarige. De ouders behouden het gezag, zij blijven wettelijk vertegenwoordiger en oefenen ook alle rechten uit van gezaghebbende ouders zoals inschrijven op school en toestemming geven voor hulp en onderzoek. Zie voor het verstrekken van informatie aan de jeugdbeschermer / gezinsvoogd vraag 15.

¹³ Voor uitvoerige informatie over de positie van (gezaghebbende) ouders en jeugdigen, zie de bijlage achterin de NVO Beroepscode.

42. Hoe te handelen als een van de ouders toestemming geeft en de andere ouder weigert?

Als één van de ouders niet instemt met de hulp of met het onderzoek, dan kan de hulp of het onderzoek niet doorgaan. De pedagoog heeft toestemming van beide ouders nodig¹⁴.

43. Hoe te handelen als een leerling tussen twaalf en zestien jaar zijn toestemming geeft maar zijn ouders weigeren?

Bij leerlingen die al wel twaalf maar nog geen zestien jaar oud zijn, heeft de pedagoog de toestemming van beide ouders én van de leerling nodig. De hulp of het onderzoek kan niet doorgaan als één van hen weigert.

44. Mag de pedagoog zonder toestemming een professionele relatie met een jeugdige aangaan in verband met zwaarwegende belangen van de leerling?

Nee, voor hulp- en ondersteuningstrajecten in een vrijwillig kader is de toestemming van beide ouders noodzakelijk en van de leerling vanaf twaalf jaar. Anders dan bij een besluit om informatie te verstrekken (zie vraag 15 en 16) staat het de pedagoog niet vrij om vanwege vitale levens- of gezondheidsbelangen van de leerling toch hulp of ondersteuning te bieden, ook al ontbreekt daarvoor de toestemming.

¹⁴ Art. 6 NVO Beroepscode. Een ouder kan echter, als de andere ouder weigert, de rechtbank om vervangende toestemming vragen. Zie ook hierover de bijlage achterin de NVO

Overige vragen

45. Wat is de betekenis van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) voor pedagogen en voor de NVO beroepscode?

De AVG geeft algemene privacyregels die voor zeer verschillende sectoren en diensten van toepassing zijn. De AVG kan onmogelijk inspelen op de specifieke omstandigheden van iedere sector of dienst. Daarom geldt de regel dat als er specifieke wettelijke bepalingen gelden in een bepaalde sector, deze vóór de algemene bepalingen van de AVG gaan. In de sectoren jeugdhulp en zorg gelden veel specifieke wettelijke bepalingen die ook zijn opgenomen in de NVO Beroepscode. Deze specifieke bepalingen, bijvoorbeeld over het beroepsgeheim, toestemming voor hulp en onderzoek, dossiervorming en bewaartermijnen, gaan vóór de algemene bepalingen van de AVG. Daarom brengt de AVG voor de regels over de professionele relatie tussen een pedagoog en een leerling niet zo veel veranderingen met zich mee.

Wel bepaalt de AVG uitdrukkelijk dat de pedagoog bij de start van een traject de ouders en de leerling zorgvuldig moet informeren over de dossiervorming: welke gegevens hij vastlegt, waarom hij dit doet en welke rechten ouders en leerlingen uit kunnen oefenen. Ook vraagt de AVG van de pedagoog om de ouders en de leerling bij het vragen om toestemming voor het verstrekken van informatie, te wijzen op hun recht om hun toestemming weer in te trekken.

46. Is het verzenden van gegevens over individuele leerlingen via email toegestaan?

De NVO Beroepscode zegt dat een pedagoog, in verband met de geheimhoudingsplicht, moet bewaken dat gegevens over leerlingen en hun ouders ter kennis komen van anderen. Daarom moet ook bij mailverkeer de nodige zorgvuldigheid in acht worden genomen. Gebruik maken van een beveiligde digitale omgeving zoals zorgmail, waarin medisch hulpverleners gegevens over patiënten uitwisselen verdient de voorkeur. Is dat niet mogelijk en is verzending via de mail nodig dan moet in ieder geval de informatie over de leerling worden vastgelegd in een Word of PDF document. Voordat dit document wordt verzonden dient het beveiligd te worden met een code. Deze code kan dan bijvoorbeeld via sms aan de ontvanger worden toegezonden.

47. Welke regels gelden er voor pedagogen voor het gebruik van Whats App?

Whats App is een aantrekkelijk middel om bereikbaar te zijn voor leerlingen, om contact te leggen en om afspraken te maken of aan afspraken te herinneren. Omdat dit digitale verkeer niet helemaal veilig is, hanteert de NVO de regel dat pedagogen Whats App alleen gebruiken voor het leggen van contact en voor afspraken maar niet om inhoudelijke zaken te bespreken.

48. Wat kan de pedagoog voor school doen als school van een leerling, na terugkeer uit een tussenvoorziening, eist dat hij medicijnen gebruikt om zijn concentratie en rust te bevorderen, terwijl de ouders en de leerling deze medicijnen niet wensen?

De pedagoog kan met de ouders en de leerling in gesprek gaan om uit te leggen waarom de school dit van hen vraagt én om te horen wat de bezwaren van de ouders en de leerling zijn en eventueel doorverwijzen naar een arts of psychiater. Maar een school kan het innemen van medicatie niet afdwingen en ook niet als toelatingsvoorwaarde stellen.

Oktober 2018

Dit is een uitgave van de NVO.

*nederlandse vereniging van
pedagogen en onderwijskundigen*

*Catharijnesingel 47
3511 GC Utrecht*

(030) 232 24 07

*info@nvo.nl
www.nvo.nl*